

KANNIKEN NIELS TORKILSENS ADELSBREV

Af Bjørn Kornerup.

En karakteristisk Repræsentant for den Type verdsliggjorte Kirkemænd, som ikke sjældent forekommer i Senmiddelalderens Slutning, var Kanniken Niels Torkilsen (Terkelsen), der en Aarrække var ret nær knyttet til Kong Christiern II, i hvis Smag han, som den praktisk dygtige og meget anvendelige Mand han aabenbart har været, i høj Grad synes at være faldet.

Niels Torkilsen nævnes første Gang 1513, da han som Kongens »Kapellan« fik et kgl. Præsentationsbrev paa Thoreby Sognekald paa Lolland.¹⁾ Næste Aar anbefalede Kongen ham indtrængende til et Kanonikat i Ribe,²⁾ og 1517 forekommer han som Skriver paa Københavns Slot.³⁾ I Begyndelsen af Aaret 1520 kaldede han sig selv i et Dokument »Præst, Kannik i København« (i Vor Frue Kollegiatkapitel);⁴⁾ »Canonicus ecclesie b. Marie virginis Haufenensis« kaldes han ogsaa, da han i Maj samme Aar af Paven fik Tilladelse til at forene to ellers uforenelige, gejstlige Embeder og til at opgive sit Kanonikat i København med tilhørende Kannikegaard, som han selv paa egen Bekostning havde ladet opbygge eller istandsætte (edificavit seu restauravit). Samme Dag gav Paven ham tillige Brev paa et Kanonikat i Aarhus Domkirke, som den nysudnævnte Biskop i Børglum Stygge Krumpen hidtil havde besiddet. Ganske vist havde Niels Torkilsen allerede faaet det tildelt af Kanonikatets Patron, den danske Konge, men da han var i Usikkerhed om, hvorvidt denne Udnævnelse var kanonisk gyldig, havde han anset det for tryggest at sikre sig pavelig Provision herpaa, som han da ogsaa opnaaede, tilmed med Fritagelse for at residere i Aarhus.⁵⁾ Faa Maaneder senere

1) Suhms Samlinger til den Danske Historie II, 2. Hefte, S. 2.

2) Tillæg, Nr. 1.

3) Aktstykker vedkommende Staden og Stiftet Aarhus, udg. af J. R. Hübertz, I, 116.

4) Tillæg, Nr. 2.

5) Acta Pontificum Danica VI, Nr. 4772—74. Jvfr. Ny kirkehist. Saml. VI, 573—4.

— den 2. Juli 1520 — blev han, som det nedenfor aftrykte Brev viser, optaget i den danske Adelsstand; nogle Maaneder forinden var han blevet forlenet med St. Jørgens Gaard ved Grenaa, hvoraf han skulde nyde Indtægterne mod at sørge for, at Stiftelsen paa forsvarlig Maade holdtes vedlige, og at de deri optagne syge Mennesker fik deres Underhold.⁶⁾

De mange og store Gunstbevisninger, som Christiern II saaledes paa forskellig Vis havde ladet Niels Torkilsen blive til Del, har næppe været ufortjente. I hvor høj Grad og paa hvilke Maader han har været Kongen til Nytte, fremgaar tydeligt af den Kvittering, Christiern II i meget naadige Udtryk meddelte ham den 3. Februar 1521, efter at han havde gjort Kongen Rede for, hvad han havde haft under Hænder, og det paa en saadan Maade, »at Hans Naade takker hannem for godt, klart og retfærdigt Regnskab«. Mange Slags Forretninger havde han haft at bestyre. Han havde saaledes været Kongens Skriver og Tolder paa Falsterbo og Skanør, til forskellige Tidspunkter haft Dragør og Københavns Slot »i Befaling«, desuden staaet Kongen bi snart med at lade indkøbe og nedsalte Sild til den kongelige Hofholdning, snart med at indkræve Skatter og Laan »til en kærlig Hjælp« hos Indbyggerne i Helsingør, Halmstad, Falkenberg og Varbjerg, snart med at forestaa andre finansielle Gøremaal baade i Skaane og i Norge.⁷⁾

Til Trods for, at Niels Torkilsen, som det fremgaar af det ovenfor anførte, har været en højt betroet Mand hos Christiern II, kom han dog ikke til at dele Skæbne med sin kongelige Velgører, men har allerede inden dennes Fald forstaaet at redde sig paa det tørre og siden at stille sig i et forsonligt Forhold til de nye Magthavere.⁸⁾ I August 1525 omtales det, at han var skikket i Kongens — Frederik I's — Ærinde til Skaane, i hvilken Anledning der udgik et Kongebrev til Kapitlet i Ribe om, at da han paa Grund af sin Bortrejse ikke rettidigt kunde indfinde sig i Kapitlet for at »protestere«, ∴: love, at han i det kommende Aar vilde residere ved Domkirken, burde dette ikke komme ham til Skade ved Berøvelse af hans Kanonikats Indtægter.⁹⁾ 1529 gav Frederik I ham et nyt Bevis paa sin Velvilje, idet han for Livstid

⁶⁾ Suhms Nye Samlinger I, 356.

⁷⁾ Suhms Samlinger II, 1. Hefte, S. 195—6.

⁸⁾ Anders Sørensen Vedel, som har haft gode Kilder til sin Raadighed, karakteriserer ham i sit nedenfor nævnte Skrift (O 6) paa følgende Maade: »Alter Dn. Nicolaus Torchillius erat, qui multos annos Christierno II cum cancellarius prudentissimus operam suam utendam commodasset, tandem illum minus faustum, qui postea secutus est, euentum atque exitum auguratus, pertæsusque molestiarum, quas sustinuerat grauissimas, aulæ mature ualedicens, adoptatusque in collegium canonicorum, ut uocant, Ripis iam consederat«.

⁹⁾ Tillæg, Nr. 4.

forlenede ham med St. Anne Alters Vikariat i Helligtrekongers Kapel ved Roskilde Domkirke, dog med Fritagelse for at residere ved denne.¹⁰⁾

Formodentlig fra Slutningen af Aaret 1525 har Niels Torkilsen taget fast Ophold i Ribe, hvor han 1528 købte en anselig Gaard, det nuværende Raadhus. Selv boede han i sin Kannikerresidens i Skolegade (Nr. 308). Denne Gaard er vel i senere Tider blevet helt ombygget, men i den nye Bygning blev fra den gamle indføjet en Egeplanke med Niels Torkilsens Vaaben og en latinsk Indskrift. Da denne bærer Aarstallet 1529, er den vel et Vidnesbyrd om, at Niels Torkilsen i dette Aar har ladet sin Kannikerresidens opføre eller ombygge.¹¹⁾ I Ribe Kapitel og i Byen nød han megen Anseelse. Af og til nævnes han som betroet Deltager i Kapitlets Forhandlinger, og 1543 var han en af Forstanderne for »det almindelige Hospital« i Ribe, som han ved sin Død betænkte med en Gave.¹²⁾

Paa Grundlag af sin Lærer Jens Pedersen Grundets Fortællinger roser Anders Sørensen Vedel Niels Torkilsen i høje Toner og priser ham for hans fromme Sindelag, for hans Iver for at fremme Guds Ære og fremfor alt for hans usædvanlige Klogskab (*eximia prudentia*). Da Grundet som Dreng var kommet til Ribe, havde han hurtigt fundet en Velynder i Niels Torkilsen, og da han efter nogen Tids Forløb havde faaet Lyst til at forøge sine Kundskaber ved at søge til den den Gang saa berømte Skole i Aarhus, sørgede Niels Torkilsen for, at han kunde faa sit Ønske opfyldt. Han sendte ham afsted med gode Rejsepenge og ledsaget af et varmt Anbefalingsbrev til Rektoren i Aarhus, hans gamle og meget kære Ven, Mag. Terkel Abildgaard. Skønt det gik ham saa nær at miste Grundet, som om det kunde have været hans egen Søn, fik han dog snart Erstatning for Tabet ved de udmærkede gode Efterretninger, han modtog om Grundets Fremgang i Aarhus, og han støttede ham da med endnu større Rundhaandethed. Paa sin Side glemte Grundet aldrig, hvad Niels Torkilsen havde betydet for ham. Han priste altid hans Velgerninger mod sig, og da han selv var blevet Rektor i Ribe (1542), var det ham en Glæde med særlig Omhu at tage sig af Niels Torkilsens to velbegavede Sønner, der gik i Skole hos ham.¹³⁾

¹⁰⁾ Kong Frederik den Førstes danske Registranter, udg. ved Kr. Erslev og W. Møllerup, S. 215. Jvfr. E. C. Werlauff, De hellige tre Kongers Kapel i Roskilde-Domkirke S. 8.

¹¹⁾ Ny kirkehist. Saml. I, 409—10.

¹²⁾ Ribe Kapitels Arkiv, Papir, 1533 10. Sept. Jvfr. Perg., 1530 26. Febr. og 1542 4. Maj. J. Kinch, Ribe Bys Historie og Beskrivelse (1536—1660) S. 39, 798.

¹³⁾ Liber posthumus continens similitudines, collectus a Johanne Petro Grundith, nunc primum auctior editus una cum vita autoris ab Andrea Severino Welleio, Witt. 1567, O6—v.

Niels Torkilsen døde den 20. Juni 1553 og blev begravet i Ribe Domkirke. Han var ved sin Død gift med en Kvinde, der kaldes Kirsten Nielskone, og som siden ægtede Borgeren Knud Lassen i Ribe.¹⁴⁾

Som ovenfor nævnt blev Niels Torkilsen 1520 adlet. Hidtil har man i Almindelighed kun kendt hans Adelsdiplom gennem en latinsk Oversættelse heraf, som Peder Terpager 1736 havde meddelt i sin »Ripæ Cimbricæ Descriptio«.¹⁵⁾ Imidlertid er selve det originale danske Adelsdiplom, et velbevaret Pergamentsbrev, i nyere Tid — 1921 — blevet genfundet, og 1931 erhvervet af Hr. Hovedbogholder i Kungl. Järnvägsstyrelsen, Stockholm, Tor v. Schreeb, der med megen Liberalitet har skænket det til det danske Rigsarkiv. Om Brevets Proveniens oplyser Giveren, at det 1894 var kommet til Familien Hayen i Byen Oldenburg, da det sidste i Tyskland levende, mandlige Medlem af Slægten v. Schreebs yngre Gren, Rigsfriherre Eberhard Kolbe v. Schreeb døde og efterlod et større Familiearkiv til Geheime Ober Kirchenrath Hayen, hvis Moder hed Kolbe v. Schreeb. Der er en vis Mulighed for, at Brevet er kommet i Slægten v. Schreebs Eje gennem en indgiftet v. Bobart, der har efterladt sig et større Arkiv af meget broget Indhold.

Man har tidligere — uvist af hvilken Grund — opstillet den Formodning, at Niels Torkilsens Adelsbrev snarere burde henføres til Aaret 1521 eller 1522.¹⁶⁾ Denne Formodning bortfalder nu, da Originalen tydeligt nok er dateret den 2. Juli 1520. Et Aftryk af det genfundne Brev skal meddeles her:

»Wii Christiernn met Gudtz nade Danmarckis, Norgis, Wendis och Gottis koningh, vdwaldt koningh thill Swerige, hertug vtj Sleszwich, Holstenn, Stormarn och Dytmerschen, greffwe vtj Oldenborgh och Delmenhorst, gjøre alle widterligt, ath wii aff wor synderlige gunst och naade swo och for troskaff och willige tienste, som oss elskelige her Niels Torckilß, cannick vtj Køpnehaffn, wor schriffuere, oss och riget her till troligen giordt och bewiist haffuer och hereffter troligen gjøre, bewisze maa och skall, haffwe vndt och giffuit och met thette wortt opne breff vndne och giffwæ hannom och hans retthe arffwinge till ewig tidt fry-

¹⁴⁾ P. Terpager, Inscriptioes Ripenses p. 82. J. Kinch, anf. Skrift S. 52.

¹⁵⁾ Ripæ Cimbricæ Descriptio p. 124. Terpager har dog kendt den danske Tekst, thi en Afskrift heraf fra 18. Aarhundrede, som gemmes i Genealogisk-heraldisk Selskabs Samlinger, Specialia, Rosenstjerne, (Rigsarkivet), bærer Paategningen »Ex Copia D. Petri Terpagrii«. Jvfr. en Afskrift fra samme Kilde i Klevenfeldts Nobilitations-Breve (Rigsarkivet).

¹⁶⁾ Regesta diplomatica historiæ Danicæ I, Nr. 6733. Overfor denne Formodning har allerede Rørdam stillet sig tvivlende (Kjøbenhavns Kirker og Klosters i Middelalderen S. 147).

hedt och frelszce, som andre riddere och riddermentzmendh haffue her vtj wort rige Danmarck, met skioldt och hielm, som er een siwoddet hwidt stierne met en rødht rosze mit paa stiernen i ith blaafeldt och till hielm teghen tve vprete blotte arme holdendis en rosze i hwer hand, ligerwisz som vtj thette wort breff malet stander, dogh at wort och kronens bondegoidz och kiøbstede goitz ther mett vforkrencket. Thj forbiwde wij alle, ehwo the helst ære eller wære kwnne, och serdelis wore fogeder och embetzmendh oc alle andre hannom och hans retthe arffuinge till ewigh tiidh her emoidt paa forskreffne waben och fryhedt at hindre, hindre lade, dele, møde, platze, wmaghe eller nogher forfangh at giøre vndher wor koninglige heffndt och wrede. Giffuit paa wort slott Køpnehaffnn wor ffrwe dag visitationis aar effter Gudtz byrdt twszinde femhwdrede paa thet tiwgende, wnder wortt secreto.

Ad mandatum dominj regis proprium.¹⁷⁾«

Niels Torkilsens Efterkommere antog Navnet Lihme. Efter en Tradition skal hans Sønneson Lauritz Lihme 1565 paa Grund af sin Tapperhed i Syvaarskrigen have faaet Farfaderens Adelskab fornyet.¹⁸⁾

Tillæg.

1.

1514. 3. Maj. Kong Christiern II til Ribe Kapitel.

Christiernus, dei gracia electus in regem Dacie, Suecie, Noruegie etc., dux Slesuicensis, Holsacie, Stormarie et Dimercie, comes in Oldenborg etc.

Premisso nostro sincero fauore. Kiære vennere, wii bete ether kierligen, ati fore thenne wor bøn oc scriffuelses skyld velæ loffwe oc tiilsege oss elskelige her Niels Torckelßøn, wor capellan, thet første canickedom oc prebende, som ther vdi ethers domkircke først fallendes worrtther, swo hand thet visseligen fange maa oc nyde thenne wor bøn oc scriffuelsæ gott adt, och ati met allerførste velæ giffue oss tiil kenne egen met ethers scriffwelsæ, hwad i her vdindhen giøre velæ. Ther met giøre i oss sønderligen tiil villige, oc velæ wii thet althiudt gemæ met ether alle oc hwer serdelis oc sammeledes met ethers domkircke sønderligen forskylde. In Christo valet. Ex castro nostro Haffnensi die sancte crucis inuentionis anno etc. mdxiiij, nostro sub signeto.

¹⁷⁾ Rigsarkivet, Adelsdiplomer. Kongens Segl er bevaret.

¹⁸⁾ W. v. Benzons Stamtavler over danske Adels Slægter, Rosenstjerne.

Udskrift: Venerabilibus viris dominis archidiacono, decano cantor[i] ceterisque canonicis ecclesie Ripensis capitularibus coniunctim et diuisim nobis sincere dilectis.

(Original paa Papir, Rigsarkivet, Ribe Kapitels Arkiv).

2.

1520 17. Februar. Niels Torkilsen kvitterer paa Kongens Vegne for et Laan af Aas Kloster i Halland.

Keness jeg Niels Torkelsß, prest, canick wti Kønnehaffen, met thenne myn eghenn hand oc wdskoren scriff, at jeg haffuer affnamet paa wor nadigste herris wegne tiil en kerlig loen eth hwndre lod sølff, som abbeth Mattis Ericksß wti Aarss kloster hanss nade lent haffuer. Tiil ydermere bewisning trycker jeg myt siignete nedhen for thenne myn eghenn handscrifft. Screffued paa Wardberig fredaghenn nest effter Juliane virginis aar mdxx^o.

Paaskrift paa Bagsiden: Aff Aarss klosster.

(Original paa Papir i Rigsarkivet, Reg. 108 A, Pakken: »Krist. II.s og Fredrik I.s Aktive og Passive Gæld«).

3.

1520 28. Marts. Niels Torkilsen kvitterer paa Kongens Vegne for en Sum Penge af Redvägs Herred i Älfsborg Len.

Keness ieg Niels Torkelsß, prest, canick wti Kønnehaffenn, met thenne myn wdskorenn scriff oc egne hand, at ieg haffuer affnamet pa wor nadigste herris wægne aff Swen Persß aff Eeg oc Niels Bwdh i Anesdorp halleff annet hwndre marc ock xliiij marc danske aff thij ij^e marc, som thij aff Redweck herrit loffued Otte Krwmpen tiil brandskat; loffued thij hannem oc cxx lod sølff, ther aff haffuer ieg wndfangen tretenn lodh. Tyl ydermere bewisnyng trycker ieg myt signete nedhenn for thenne myn handscrifft. Screffuedh wti Wardberig ottensdag nest fore palmesøndag aar mdxx.

Paaskrift paa Bagsiden: Redweck herret.

(Original paa Papir i Rigsarkivet, Tyske Kancellis udenlandske Afdeling, Sverige A II, Akter og Dokumenter vedr. det politiske Forhold til Sverige 1464—1532).

1525 30. August. Frederik II til Ribe Kapitel.

Fredericus, dei gracia Dacie, Sclauorum Gotorumque rex, electus in regem Norueg[ie], dux Slesuicensis, Holsatie, Stormarie et Ditmertie, comes in Oldenborg et Delmenhorst.

Premissa reuerencia cum nostri syncerj fauoris affectu. Kere herre och fader och kere wenner, wiider, at oss elskelige her Niels Torckelsß er nu skicket vdi wore ærende i Skaane, och beclaget hand seg, førre end hand thet giøre wilde, at hand schulde thage ther stoer skade aff, fore at hand kunde icke komme tiill Riibe inden then dag, som hand schulde protestere och kunde saa møste syn rentte theroffuer; thij bethe wij ether kierligenn och gierne, atj fore thenne wor bøn och schriffuelsse skyld wille vndtne hannum syn rentte i thette aar. Han kand icke komme tiill Riibe indhen sanctj Michels dag, och ther effther skall hand strax komme tiidt och bliffue ther tilstæde och giøre kircken alt thend tiæneste, hannum bør at giøre. Lader ether her vdinnen findes ether weluillige, som wy ether tiltro, och giøre i oss synnerligenn ther met till wilge, forskyllendes thet gierne. In Christo valet. Ex castro nostro Haffnensi feria quarta proxima post festum decollationis Ioannis anno etc. mdxxv, nostro sub signeto.

Udskrift: Reuerendo in Christo patrj domino Yuaro Munck, ecclesie Ripensis episcopo, consiliario nostro fidelj, necnon venerabilibus viris dominis archidiacono, decano et cantorj ceterisque ecclesie eius[dem] canonicis residentibus coniunctim et diuisim nobis syncere di[lectis].

(Original paa Papir, Rigsarkivet, Ribe Kapitels Arkiv).